

บทบาทและหน้าที่ของพระธรรมทูตจากอดีตสู่ปัจจุบัน The Roles of Dhammaduta in the Past until Now

พระมหาศิวกโร ปณณฺวาชโร¹, พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวโส²,
พระสุกฤษฎี ปิยสีโล³

Phramaha Siwagorn Paṅkāvajiro¹,
Phrakhrubaidika Chalermpon Ariyavamsō², Phra Sukrit Piyasīlo³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus
Corresponding Author, E-mail: siwagorn.tan@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

พระธรรมทูตมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการเผยแผ่หลักธรรม เป็นผู้นำในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างความสามัคคีให้แก่ชุมชนด้วยการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาเป็นแกนกลางในการพัฒนา มีบทบาทและหน้าที่ในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในการทำงานด้านพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนั้น หน้าที่การเผยแผ่ทางด้านพระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตจึงต้องยึดหลักปฏิบัติตามแนวทางของพระธรรมทูตต้นแบบ ตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาลที่จำแนกเป็น 9 สายในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช กระทั่งพัฒนาเป็นแม่กองงานพระธรรมทูต 9 สาย ที่เน้นการทำงานใน 6 ด้าน ที่เรียกว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย นอกจากนี้ ยังต้องประยุกต์เทคโนโลยีอันทันสมัยในปัจจุบันมาใช้ในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวและเป็นประโยชน์แก่กุลและความสุขแก่ชาวโลกตามกำลังความสามารถ โดยไม่ทิ้งหลักการ คือ พระธรรมวินัย องค์ความรู้ใหม่ คือ 1) การยึดหลักการดั้งเดิมในสมัยพุทธกาลและสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช 2) การพัฒนารูปแบบองค์กรการทำงานที่เรียกว่า แม่กองงานพระธรรมทูตที่สอดคล้องกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช 3) การบริหารกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน ซึ่งเป็นกรอบทำงานของพระธรรมทูตภายใต้แนวคิดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

คำสำคัญ: บทบาท; หน้าที่; พระธรรมทูต; สมณทูต; ศาสนทูต

Abstract

Dhammadutas have the important role and duty to propagate the Dhamma. They are the readers to rehabilitate Buddhism, support the learning, and create unity of society by using the Buddhist teachings as the tool for development. Furthermore, they are the representatives of the Buddha to do social work in Thai and abroad. Therefore, the roles for propagating Buddhism of Dhammaduta have to follow the model of Dhammadutas in Buddha's lifetime and after his life which is divided into nine missionaries in the reign of Emperor Ashoka. Nowadays Dhammatotas' duties are developed as the Nine Diplomatic Mission Divisions which are emphasized on six aspects of social work so called Administration of the Thai Sangha. In addition, they have to apply modern technology for maintaining Buddhist age forever. It is for benefit and happiness to people in the world according to their capabilities with the principles of Dhamavinaya. The new body of knowledge indicates that 1) adherence to traditional principles in the Buddhist era and the reign of Emperor Ashoka; 2) development of organizational model called Buddhist Missionary Monk Division related to the reign of Emperor Ashoka; and 3) the Administration of Thai Sangha into six aspects is the framework of the missionary work under the Sangha Acts.

Keywords: Role; Duty; Dhammaduta; Buddhist Missionary Monk; Missionary

บทนำ

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนและหลักที่เป็นทางสายกลาง มีความเป็นสากลประกอบด้วยเหตุผล สอดคล้องกับหลักความจริงตามธรรมชาติ เป็นศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยสติสัมปชัญญะ สารสำคัญของพุทธธรรมสอนเรื่องปัญหาและวิธีแก้ปัญหา คือ ความทุกข์และการดับทุกข์ พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาเพื่อสันติสุข สันติภาพของมวลมนุษยชาติในโลก

สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระธรรมทูตถือว่า มีบทบาทที่โดดเด่นอย่างมาก ในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงมีพระสาวกเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่หลักธรรมไปทั่วชมพูทวีป พระสงฆ์สาวกจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัยและเป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) ซึ่งถือว่า เป็นองค์ประกอบหลักของพระพุทธศาสนาในด้านศาสนบุคคล พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติสมควรและยึดมั่นในคุณธรรมของนักเผยแผ่ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส จึงสามารถเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แพร่หลายได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ จนสามารถสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมั่นคงมาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น การสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวและเป็นประโยชน์แก่อุบัติและมีความสุขแก่ชาวโลก จึงเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรทุกรูปที่จะต้องปฏิบัติตามกำลังความสามารถ ดังจะเห็นจากสมัยพุทธกาลและในอดีตที่พระภิกษุสามเณรมีจิตสำนึกและปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยลำดับ จึงทำให้พระพุทธศาสนาได้เป็นมรดกตกทอดมาถึงทุกวันนี้ อย่างไรก็ตาม โลกปัจจุบันมีวิวัฒนาการมากขึ้น การปฏิบัติหน้าที่สืบต่อพระพุทธศาสนามีวิธีการหลากหลาย แต่ก็ไม่ทิ้งหลักการเดิม คือ พระธรรมวินัย จึงจะทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ดังนั้น จึงเป็นที่น่าชื่นชมยินดีที่พระสงฆ์ผู้มีความรู้ความสามารถทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ปฏิบัติหน้าที่พระธรรมทูตอย่างทุ่มเท โดยเฉพาะปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก โดยอาศัยวิธีการที่ทันสมัยหรือต่อเหตุการณ์ จึงส่งผลให้การปฏิบัติงานของพระธรรมทูตเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งแก่อุบัติให้บทบาทของพระธรรมทูตเด่นชัดเป็นรูปธรรมและเป็นต้นแบบที่ดีของการทำงานเพื่อสังคมสืบไป

เนื้อเรื่อง

ความหมายของพระธรรมทูต

พระธรรมทูต หมายถึง ภิกษุที่เดินทางไปแสดงธรรมในที่ต่าง ๆ ทำหน้าที่เหมือนทูตทางธรรมหรือทูตของพระศาสนา (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551: 646) หากพิจารณาโดยรากศัพท์แล้ว คำว่า พระธรรมทูต แปลว่า ทูตธรรมะ หมายถึง ผู้นำธรรมะไปเผยแผ่ หากเทียบกับฝ่ายบ้านเมืองมีความหมายคล้ายคำว่า ราชทูตหรือรัฐทูต แต่ทูตในทางธรรมะมีความหมายต่างกับทูตอื่น เพราะทูตในทางบ้านเมืองเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ เป็นเรื่องของชาวโลกที่แบ่งเป็นชนชาติต่าง ๆ ซึ่งแต่ละชนชาติมีการพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของตนเอง ราชทูตหรือรัฐ

ทูตจึงทำหน้าที่เป็นตัวแทนของแผ่นดินของชาติของประเทศนั้น ๆ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศของตนเองด้วยการเจรจากับประเทศที่ตัวไปทำหน้าที่ ต่างกับพระธรรมทูตที่เป็นทูตธรรมะ เป็นการนำธรรมะไปเผยแผ่แก่ประชาชนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2543: 36)

ดังนั้น พระธรรมทูต จึงหมายถึง พระสงฆ์สาวกที่ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะ เป็นผู้นำในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างความสามัคคีในชุมชนด้วยการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาเป็นแกนกลางในการพัฒนา เป็นผู้นำธรรมของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนทั้งใกล้และไกล ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยสรุปแล้ว พระสงฆ์ทุกรูปถือว่า ทำหน้าที่พระธรรมทูตทั้งสิ้น เพราะพระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่รับฟังคำสอนหรือศึกษาหลักธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วไปเผยแผ่แก่ประชาชน แต่เพื่อให้มีการบริหารงานพระศาสนาให้มีความรัดกุมและสนับสนุนพระธรรมวินัยมากขึ้น จึงมีกลุ่มพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่งานพระธรรมทูตโดยเฉพาะ

ความเป็นมาของพระธรรมทูต

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วทรงพิจารณาธรรมที่ตรัสรู้หาผู้ที่จะรู้ตามได้ยาก ทำให้พระองค์ทรงท้อพระทัย แต่เมื่อพิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะต้องแสดงธรรมแก่มหาชน โดยเปรียบเทียบบุคคลกับบัว 4 เหล่า คือ 1) อุคฆฏิตัญญู ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลันเพียงยกหัวข้อขึ้นแสดงก็รู้ได้ทันที 2) วิปจิตัญญู ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียด 3) เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน 4) ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้ง และมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง (พระราชมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2543: 81) จากพระดำรินี้ทำให้พระองค์นำหลักธรรมที่ตรัสรู้มาแสดง ทรงได้พระสาวกชุดแรก จำนวน 60 รูป เมื่อพระสาวกชุดแรกบรรลุดุธรรมทั้งหมด พระองค์จึงทรงอนุญาตให้ออกไปประกาศพระศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นพระธรรมทูตชุดแรกของพระพุทธศาสนา โดยมีพุทธนโยบายให้แก่พระธรรมทูตชุดแรกด้วยพระพุทธานุญาตว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 32: 40)

พระพุทธดำรัสนี้เป็นปฐมนโยบายหรือหลักการสำคัญในการส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกของพระพุทธเจ้า หลังจากได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมา

สัมโพธิญาณแล้ว พระสาวกผู้ไปปฏิบัติหน้าที่นี้ต่อมาเรียกว่า พระศาสนทูต พระสมณทูตหรือพระธรรมทูต หมายถึง ผู้ทำหน้าที่จาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ ทั้งที่ใกล้และไกล ทั้งในและต่างประเทศ งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคแรกจึงอาศัยบทบาทของพระพุทธเจ้าและพระสาวกร่วมสมัยพุทธกาลโดยวิธีการต่าง ๆ แต่มีจุดหมายในการเผยแผ่เดียวกัน คือ การดำเนินตามพุทธนโยบายดังได้กล่าวข้างต้น ซึ่งการประชุมของพระสงฆ์สาวกในสมัยพุทธกาลครั้งนั้นถือเป็นการปฐมนิเทศพระธรรมทูตรุ่นแรกในพระพุทธศาสนา โดยมีเรื่องสำคัญ 3 ประการ คือ 1. หลักการสอนประชาชน (ให้สอน 3 ระดับ คือ ประโยชน์ 3) 2. เส้นทางจาริก โดยทรงแบ่งเป็น 61 สาย สายละรูป รวมทั้งพระพุทธองค์ โดยที่พระพุทธองค์เสด็จไปตำบลอุรุเวลาเสนานิคม 3. เรื่องอื่น เช่น ถ้ามีผู้จะขอบวชให้นำมาเฝ้าพระพุทธองค์

การจัดพระธรรมทูตในลักษณะนี้ใช้วิธีกำหนดพื้นที่ที่จะปฏิบัติงานเป็นหลัก แล้วจัดวางกำลังพระธรรมทูตให้พอเหมาะ นอกจากเรื่องจำนวนแล้วยังทรงพิจารณาถึงสมรรถภาพของพระธรรมทูตด้วยว่า ท่านผู้ใดควรจะไปยังตำบลใด เพราะแต่ละที่มีปัญหาที่ไม่เหมือนกัน

งานพระธรรมทูตหลังสมัยพุทธกาล

แม้พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสาวกทั้งหลายก็ได้ดำเนินตามพุทธปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ทั้งโดยส่วนตัวและหมู่คณะ ทั้งนี้งานด้านการเผยแผ่ของพระธรรมทูตทั้งหลายจะมีประสิทธิภาพและขยายได้มากน้อยเพียงใด ต้องอาศัยผู้มีอำนาจหรือผู้ปกครองในแต่ละยุคสมัยที่คอยให้การสนับสนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก พระองค์ได้ทรงให้ความอุปถัมภ์โดยทรงจัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 235 ณ วัดอโศการาม นครปาฏลิบุตร แคว้นมคธ ปัจจุบันเรียกว่า นครปัตนะ เมืองหลวงของรัฐพิหาร ทรงอาราธนาพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน ใช้เวลาทำ 9 เดือน หลังจากสังคายนาแล้วได้ทรงส่งพระศาสนทูต 9 สาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2552: 30) ไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, 2557: 101-102) ดังนี้

สายที่ 1 พระมัทสนันติกเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นกัศมีร์หรือรัฐแคชเมียร์ ประเทศอินเดียในปัจจุบัน และแคว้นคันธาระหรือรัฐปัญจาบทั้งที่อยู่ในประเทศอินเดียและปากีสถานในปัจจุบัน

สายที่ 2 พระมหาเทวเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแคว้นมทิสกมณฑล ปัจจุบัน ได้แก่ รัฐโมเซอร์และดินแดนแถบกลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ซึ่งอยู่ในตอนใต้ประเทศอินเดีย

สายที่ 3 พระรักขิตเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ วนวาสีประเทศ ปัจจุบัน ได้แก่ ดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศอินเดีย

สายที่ 4 พระธรรมรักขิตเถระหรือพระโยนกธรรมรักขิตเถระ (เข้าใจกันว่าเป็นฝรั่งคนแรกในชาติกรีกที่ได้เข้าบวชในพระพุทธศาสนา) เป็นหัวหน้าคณะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ อปรันตคชนบท ปัจจุบันสันนิษฐานว่า เป็นดินแดนแถบชายทะเลเหลืองเมืองบอมเบย์

สายที่ 5 พระมหาธรรมรักขิตเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหารัฏฐ์หรือรัฐมหาราษฎร์ในภาคตะวันตกของอินเดีย ไม่ห่างจากเมืองบอมเบย์ในปัจจุบัน

สายที่ 6 พระมหารักขิตเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในเอเชียกลาง ปัจจุบัน ได้แก่ ดินแดนที่เป็นประเทศอิหร่านและตุรกี

สายที่ 7 พระมัชฌิมเถระพร้อมด้วยคณะ คือ พระกัสสปโคตรเถระ พระอภกเทวเถระ พระทุนทุกัสสรเถระ พระสหัสสะเทวเถระและคณะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย สันนิษฐานว่า เป็นประเทศเนปาล

สายที่ 8 พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ปัจจุบัน คือ ประเทศในคาบสมุทรอินโดจีน เช่น พม่า ไทย ลาว กัมพูชา

สายที่ 9 พระมหินทเถระ (โอรสพระเจ้าอโศกมหาราช) พร้อมด้วยคณะ คือ พระอัญญิยะ พระอุตตียะ พระสัมภระและพระภัททสาละไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ กษัตริย์แห่งสิงหล ปัจจุบัน คือ ประเทศศรีลังกา

จากความร่วมมือของพระมหาเถระและพระมหากษัตริย์ในครั้งนั้นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า พระธรรมทูตในชมพูทวีปเริ่มมีบทบาทเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดในการไปประกาศพระพุทธศาสนาออกเหนือดินแดนในชมพูทวีป จึงถือว่าเป็นพระธรรมทูตรุ่นบุกเบิกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดน

ผลจากการสนับสนุนการส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคต่าง ๆ ของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้เอง ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองในประเทศต่าง ๆ ของโลก มีการพัฒนาศาสนบุคคลและศาสนวัตถุ พร้อมทั้งส่งเสริมการ

เผยแผ่ศาสนาธรรมเข้าสู่ประชาชนทุกสังคม ในดินแดนสุวรรณภูมิที่ประกอบไปด้วยประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนามและอินโดนีเซียได้ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนามากมาย ประเทศเหล่านี้ต่างก็เสนอว่า พื้นที่ของตนเป็นดินแดนสุวรรณภูมิที่พระพุทธศาสนาเข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 3 สำหรับประเทศไทยมีความเชื่อว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาครั้งแรกอยู่ที่นครปฐม ซึ่งมีพระปฐมเจดีย์รูปร่างคว่ำเป็นสัญลักษณ์ศิลปกรรมในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2537: 44-47)

เมื่อประเทศไทยได้รับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ปรากฏหลักฐานการจัดส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังต่างประเทศหลายครั้ง ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยทรงแต่งตั้งและมอบหมายให้พระอุบาลีมหาเถระพร้อมด้วยคณะพระธรรมทูตไปอุปสมบทให้ชาวศรีลังกา ทำให้นิกายสยามวงศ์เกิดขึ้นตั้งแต่นั้น พระสงฆ์ไทยได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในศรีลังกาจนเป็นปึกแผ่นมั่นคงและสืบทอดพระพุทธศาสนานิกายสยามวงศ์เรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน

พระธรรมทูตในประเทศไทย

ทางราชการโดยกรมการศาสนาได้ฟื้นฟูและจัดให้มีงานพระธรรมทูตในปี พ.ศ. 2507 ถึงปี พ.ศ. 2508 ซึ่งถือว่าเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่มีการตั้งลักษณะงานขึ้นเป็นพิเศษ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำหลักธรรมให้เข้าถึงประชาชน เกิดความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา มีศีลธรรมประจำใจ มีความเคารพรักต่อประเทศชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์และเกิดความเข้าใจอันดีระหว่างคนที่นับถือต่างศาสนา ทั้งนี้ ได้ทดลองดำเนินงานโดยอาราธนาพระเถระผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าคณะอำนวยการและส่งพระสงฆ์ออกจาริกประกาศพระศาสนาในถิ่นต่าง ๆ โดยมีมหาเถรสมาคม (มส.) มีมติให้รับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของพระธรรมทูตนี้เป็นกิจกรรมถาวรและตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูตขึ้นดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 เป็นลำดับมา โดยมอบหมายให้สมเด็จพระวันรัต (ปุ่น) เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 1 พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 2

ครั้นต่อมาเมื่อสมเด็จพระวันรัต (ปุ่น) ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์) ได้มรณภาพลง มหาเถรสมาคมจึงมีมติมอบหมายให้พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์) เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต และมอบหมายให้พระ

พุทธพจนวราภรณ์ (ทองเจือ) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 1 มอบหมายให้พระพรหมคุณาภรณ์ (เกี้ยว) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 2

เมื่อพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์) ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระธีรญาณมุนี และได้มรณภาพ มหาเถรสมาคมจึงมีมติมอบหมายให้พระพุทธพจนวราภรณ์ (ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุทธปาพจนบดี) เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต และมอบหมายให้พระพรหมคุณาภรณ์ (ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 1 และมอบหมายให้พระธรรมธีรราชมหามุนี (ช่วง) (ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองที่พระธรรมปิฎกยาบติและสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ตามลำดับ) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 2

การบริหารงานพระธรรมทูตได้ขยายขอบข่ายงานเป็นหลายฝ่าย แต่ยังคงขาดระเบียบที่จะให้พระธรรมทูตได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2533 ในการประชุมปัจฉิมนิเทศงานพระธรรมทูต ในที่ประชุมจึงมีมติให้วางระเบียบขึ้นเพื่อความสะดวกต่อการปฏิบัติงาน ในเมื่อปี พ.ศ. 2534 โดยคำสั่งแม่กองงานพระธรรมทูตจึงได้แบ่งคณะทำงานเป็น 2 คณะ คณะทำงานชุดแรกเรียกว่า คณะทำงานปรับปรุงงานพระธรรมทูต คณะทำงานชุดนี้ได้ประชุมพิจารณาขยายร่างระเบียบแล้วนำเสนอที่ประชุมปัจฉิมนิเทศเพื่อพิจารณา

ส่วนคณะทำงานชุดที่ 2 เรียกว่า คณะทำงานพิจารณาร่างระเบียบกองงานพระธรรมทูต คณะทำงานชุดที่ 2 นี้ได้พิจารณากลับกรองระเบียบดังกล่าวเพื่อนำไปใช้ปรับปรุงงานพระธรรมทูตให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันการบริหารงานพระธรรมทูตในประเทศไทย จึงมีระเบียบกองงานพระธรรมทูตปฏิบัติสืบมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 สมเด็จพระพุทธปาพจนบดี (ทองเจือ) ได้มรณภาพ มหาเถรสมาคมจึงมีมติมอบหมายให้สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี้ยว) เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต และมอบหมายให้สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 1 และมอบหมายให้พระสาสนโสภณ (อัมพร) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 2 (ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหามุนีวงศ์) และหลังจากที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี้ยว) มรณภาพ มหาเถรสมาคมมีมติให้สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง) เป็นแม่กองงานพระธรรมทูต สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ (อัมพร) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 1 และพระวิสุทธีวงศาจารย์ (วิเชียร) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 2 เมื่อถึงปี พ.ศ. 2558 สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง) ได้ลาออกจากแม่กองงานพระธรรมทูต มหาเถรสมาคมจึงมีมติมอบหมายให้สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ (อัมพร) เป็น

แม่กองงานพระธรรมทูต (ต่อมามีพระราชโองการโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 20 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) พระวิสุทฐิวงศาจารย์ (วิเชียร) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 1 และพระพรหมมุนี (สุชิน) เป็นรองแม่กองงานพระธรรมทูตรูปที่ 2 (ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า) ปัจจุบันสายงานพระธรรมทูตได้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ พระธรรมทูตในประเทศและพระธรรมทูตในต่างประเทศ

จุดเริ่มต้นงานของพระธรรมทูต

พระธรรมทูตไทยเกิดจากโครงการพระธรรมจาริกที่เป็นโครงการเผยแผ่ศาสนาธรรมควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวไทยภูเขา โดยเกิดมาจากอดีตหัวหน้ากองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ คือ นายประสิทธิ์ ติศวัฒน์ ได้ลาราชการเข้ารับการอุปสมบทที่วัดเบญจมบพิตร ในปี พ.ศ. 2507 เป็นเวลา 1 พรรษา เมื่อได้ศึกษาหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้ตระหนักเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปพัฒนาชุมชนชาวเขา โดยเฉพาะด้านจิตใจ เป็นประโยชน์ต่อการปกครองและการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อพระประสิทธิ์ลาสิกขาจึงได้นำความคิดเข้ากราบเรียนปรึกษาหารือกับพระธรรมกิตติโสภณ (สุวรรณ สุวณฺณโชโต) เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ขณะนั้นได้รับหน้าที่จากศูนย์ชุมชนส่งเสริมวัฒนธรรมไทยเป็นประธานอนุกรรมการสาขาวัฒนธรรมทางจิตใจ ทั้งสองฝ่ายต่างเล็งเห็นประโยชน์ร่วมกันจึงได้ร่างโครงการเสนอกกรมประชาสงเคราะห์ จากนั้นได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการโดยมีชื่อว่า พระธรรมจาริก ในปี พ.ศ. 2508 พระธรรมกิตติโสภณได้ดำรงตำแหน่งประธานคณะพระธรรมจาริก ทั้งได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิเอเชีย โดยมีพระธรรมจาริกรุ่นแรกออกปฏิบัติศาสนกิจจำนวน 50 รูป เป็นการปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่กองสงเคราะห์ชาวเขาในพื้นที่ 5 จังหวัด คือ ตาก เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอนและเพชรบูรณ์ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาจำนวน 6 เผ่า คือ แม้ว เยาวี๋ มูเซอ ลีซอ อีเก้อและกะเหรี่ยง ผลการดำเนินงานครั้งแรกประสบผลสำเร็จ ชาวเขาได้รู้จักการกราบไหว้พระ การทำบุญตักบาตร การปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะและสมัครเข้าบรรพชาเป็นสามเณรจำนวน 12 คน ในปี พ.ศ. 2531 จึงได้ก่อตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาที่วัดศรีโสดา ในปี พ.ศ. 2530 พระพุทธิวงศมุนี (สุวรรณ สุวณฺณโชโต) ได้นิมนต์พระครูปลัดสุวัฒนพุทธิธาดาเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีโสดาและผู้อำนวยการสำนักงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค โดยมีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามงคลาจารย์ (ช่วง) วัดปากน้ำภาษีเจริญ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือในสมัยนั้นเป็นประธานคณะพระ

ธรรมจาริกส่วนกลาง มีอาศรมของพระธรรมจาริกทั่วประเทศ 190 อาศรม ในพื้นที่ 22 จังหวัด 86 อำเภอ มีพระธรรมจาริกทั่วประเทศ ที่ปฏิบัติงานอยู่ประจำอาศรม 265 รูป เพื่อความมั่นคงของโครงการพระธรรมจาริก จึงได้ก่อตั้งมูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนา แก่ชนในถิ่นกันดาร เมื่อปี พ.ศ. 2513 ในพระราชาชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อสนับสนุนโครงการตลอดมา (พิสิฐฐ์ โคตรสุโพธิ์, 2543: 77-78) เมื่อโครงการพระธรรมจาริกประสบผลสำเร็จ มหาเถรสมาคมจึงได้จัดตั้งหน่วยงานมาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ดำเนินงานโดยใช้ระเบียบของเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. 2518 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้วัดทำหน้าที่อบรม แนะนำ สั่งสอน ศิลธรรม และวัฒนธรรมสุขภาพอนามัย ประกอบสัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ กตัญญู กตเวทิตาธรรมและสามัคคีธรรม โดยได้รับงบประมาณดำเนินงานจากกรมการศาสนา และวัดที่ตั้งเป็นศูนย์ อ.บ.ต. (พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พรหมรสี), 2547: 79)

หน่วยงานและผู้รับผิดชอบด้านพระธรรมทูต

พระธรรมทูตในประเทศไทยได้แบ่งพื้นที่ความรับผิดชอบออกเป็นจำนวน 9 สาย ดังนี้

สายที่ 1 รับผิดชอบ ภาค 1 และภาค 14 ประกอบด้วยนนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี สมุทรสาคร

สายที่ 2 รับผิดชอบ ภาค 2 และภาค 3 ประกอบด้วยพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี

สายที่ 3 รับผิดชอบ ภาค 4 และภาค 5 ประกอบด้วยกำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ พิษณุโลก สุโขทัย ตาก อุตรดิตถ์

สายที่ 4 รับผิดชอบ ภาค 6 และภาค 7 ประกอบด้วยลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน

สายที่ 5 รับผิดชอบ ภาค 8 และภาค 9 ประกอบด้วยอุตรธานี หนองคาย เลย สกลนคร หนองบัวลำภู บึงกาฬ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด

สายที่ 6 รับผิดชอบ ภาค 10 และภาค 11 ประกอบด้วยอุบลราชธานี ยโสธร มุกดาหาร ศรีสะเกษ นครพนม อำนาจเจริญ นครราชสีมา ชัยภูมิ สุรินทร์ บุรีรัมย์

สายที่ 7 รับผิดชอบ ภาค 12 และภาค 13 ประกอบด้วยปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา สระแก้ว ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด

สายที่ 8 รับผิดชอบ ภาค 15 และภาค 16 ประกอบด้วยราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช

สายที่ 9 รับผิดชอบ ภาค 17 และภาค 18 ประกอบด้วยภูเก็ต ตรัง กระบี่ พังงา ระนอง พัทลุง สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส

ส่วนศูนย์กลางพระธรรมทูตประจำจังหวัดคอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานในส่วนภูมิภาค มีหน่วยงานกำกับดูแลงานของพระธรรมทูตอำเภอประมาณ 740 หน่วย คอยควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตในพื้นที่ซึ่งมีประมาณ 3,500 รูป ให้เป็นไปตามนโยบายและแผนการที่ดำเนินงานที่คณะกรรมการกลางกองอำนวยการงานพระธรรมทูตร่วมกับกรมศาสนากำหนดขึ้น

บทบาทและหน้าที่การทำงานของพระธรรมทูต

พระธรรมทูตถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในการทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมเข้าสู่ทุกสังคม จึงต้องมีบทบาทและหน้าที่สำคัญของอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่โลกเจริญด้วยเทคโนโลยีอันทันสมัย พระธรรมทูตต้องมีการปรับตัว ทศนคติ ความคิด และวิธีการต่าง ๆ จะต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์กับทุกศาสนา ทุกสถานที่หรือทุกสังคมที่เข้าไป จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญของพระธรรมทูตที่ต้องตั้งมั่นในความดี เข้าใจปัญหาและความต้องการของถิ่นฐานที่จะไป มีวิธีการสื่อสารอย่างได้ผลและมุ่งมั่นต่ออุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา จึงจะสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ตลอดทั้งการฝึกอบรมพระธรรมทูตเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ในด้านการประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังแนวคิดที่พระธรรมโพธิวงค์ (วีรยุทธ์ วีรยุทธ) ได้กล่าวถึงพระธรรมทูตไทยที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียมีอยู่ 4 ประการ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543: 28) ดังนี้ 1) พระธรรมทูตที่ได้รับมอบหมายงานจากสายงานพระธรรมทูตสายต่างประเทศและได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ 2) พระนักศึกษาไทยที่มาเรียนหนังสือที่ประเทศอินเดีย ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ด้านงานอาสาเผยแผ่พุทธธรรม 3) ว่าที่พระบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่มาฝึกปฏิบัติงานในประเทศอินเดีย 4) พระสงฆ์ที่มาปฏิบัติธรรม 4 เดือน 5 เดือน หรือ 6 เดือน เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาและบิณฑบาตหรือสวดมนต์ให้ชาวอินเดียได้เห็น

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า พระธรรมทูตมีบทบาทและหน้าที่สำคัญด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการให้การศึกษาเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง ในปัจจุบันบทบาทและหน้าที่การทำงานของพระธรรมทูตมีความหลากหลายตามสภาพการณ์ของสังคม ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 6 ประการ ดังนี้

1. ด้านการปกครอง เป็นบทบาทหน้าที่ของพระธรรมทูตในฐานะเป็นพระภิกษุต้องสอดส่อง ดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดหรือ

อยู่ในการปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศมหาเถรสมาคมหรือบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่ภิกษุได้ทำหน้าที่ปกครองทุกระดับ นับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะใหญ่นอกจากนี้ ยังรวมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอุปัชฌาย์ ในการบรรพชาและอุปสมบทกุลบุตร

2. ด้านการเผยแผ่ งานของพระธรรมทูตข้อนี้เป็นงานหลักของพระธรรมทูต เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาให้ศาสนทายาทและประชาชนรับทราบด้วยวิธีการที่ไม่ผิดพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้เข้าใจหลักพุทธธรรมแล้วนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมะหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม อาจมุ่งเน้นการสืบสานวัฒนธรรมไทยที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเผยแผ่ธรรมทั้งในวัดและนอกวัด รวมถึงการเผยแผ่ในประเทศและต่างประเทศ

3. ด้านการศึกษา คือ บทบาทหน้าที่ด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี อันเป็นการจัดการศึกษาด้านคันถธุระ การฝึกฝนบ่มเพาะด้านจิตใจ บทบาทหน้าที่ด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระธรรมทูตได้รับการแต่งตั้งทำหน้าที่เป็นครูสอนเป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมและบาลีสนามหลวง เลขานุการสอบธรรมและบาลีสนามหลวง ผู้อำนวยการหรือประธานจัดสอบธรรมบาลีสนามหลวง

4. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ บทบาทหน้าที่ด้านการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่เด็กเยาวชนได้แก่ การจัดตั้งศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กในวัด โรงเรียนการกุศลของวัด รวมถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระธรรมทูตผู้เป็นเจ้าอาวาสได้เป็นประธานบริหารทุนสงเคราะห์ จัดตั้งทุนสงเคราะห์ มอบทุนสงเคราะห์แก่นักเรียนในทุกระดับชั้นการศึกษา

5. ด้านการสาธารณูปการ เป็นบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด อาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์วัดทั้งในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส เพื่อให้เกิดความสปีบายะในการปฏิบัติกิจทางพระศาสนา เช่น ภารกิจการก่อสร้าง การ

ซ่อมแซม การจัดให้มีการบำรุง ดูแล รักษาถาวรวัตถุหรือสาธารณสมบัติของวัด เช่น การสร้างอุโบสถ วิหาร อาคารเรียน ศาลาการเปรียญ หอธรรม กุฏิ เมารุ

6. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นบทบาทหนึ่งในการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย การให้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล เช่น การสวดศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศ การถวายสังฆทาน โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชนเป็นสำคัญ การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การจัดให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้าย การบริจาคทรัพย์ส่วนตัวหรือชักชวนญาติโยมบริจาคทรัพย์ หรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ

ทั้ง 6 ถือเป็นหลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่พระธรรมทูตจะต้องแสดงบทบาทและทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ในหลาย ๆ ด้าน จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่พระธรรมทูตต้องเตรียมความพร้อมสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ที่อาจเผชิญกับรูปแบบการทำงานที่หลากหลาย โดยเฉพาะงานด้านเผยแผ่ที่ถือว่า เป็นงานหลักของพระธรรมทูต ผู้ที่เป็นพระธรรมทูตจึงต้องมีคุณสมบัติเพื่อความเป็นพระธรรมทูตที่ดี ดังนี้

1) ความมั่นคงในคุณค่าความดีงาม โดยเฉพาะการเป็นพระธรรมทูตที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศจะต้องมีจิตใจที่มั่นคงว่า เราเป็นผู้ที่ประเสริฐและมีสิ่งที่ดีที่เป็นประโยชน์จะมอบให้เขา

2) การเข้าใจสภาพปัญหาและความต้องการของถิ่นฐานที่ไป พระธรรมทูตต้องรู้ภูมิหลังว่า เขามีวิถีคิดและวิถีชีวิตอย่างไร บางพื้นที่มีความเจริญ แต่อยู่ในภาวะเสื่อมโทรมด้านจิตใจ หรือปัญหาจากความเจริญทางวัตถุที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของเขา เช่น ค่าครองชีพที่สูงหรือความยากลำบากของการใช้ชีวิตในเมือง

3) วิธีสื่อสารให้ได้ผล เนื่องจากงานพระธรรมทูต คือ การนำพุทธธรรมไปให้เขา ซึ่งต้องสื่อให้เข้าใจ ทั้งหลักธรรมที่เหมาะสมกับบุคคลและเวลา รวมถึงการใช้ภาษาในการสื่อสารและสื่ออุปกรณ์ต่าง ๆ

4) ความมุ่งมั่นแน่วแน่ต่ออุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา จุดหมายในการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมทูตในพระพุทธศาสนาต้องแน่วแน่ด้วยอุดมการณ์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 32: 40)

คุณสมบัติพื้นฐานเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญต่อบทบาทและหน้าที่ของพระธรรมทูต พระธรรมทูตต้องพัฒนาศักยภาพของตนเองควบคู่กับการทำงานเพื่อสังคมให้เกิดการปฏิบัติตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา ถ้าพัฒนาตนเองได้มากเท่าไร ก็จะทำให้ประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่มหาชนได้มากเท่านั้น

องค์ความรู้ใหม่

จากที่กล่าวมา จะเห็นความสำคัญของพระธรรมทูตที่สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ ดังนี้ ประการแรก การยึดหลักการดั้งเดิม คือ วิธีการในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอริยสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาสายละ 1 รูป และหลังพุทธกาล โดยเฉพาะหลังการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระสมณทูตไปประกาศศาสนา 9 สาย ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของการส่งพระธรรมทูตไปประกาศศาสนา ธรรมทั่วโลกในปัจจุบัน เพราะเป็นลักษณะการจาริกไปเป็นหมู่คณะและต่างถิ่นอันไกลโพ้น

ประการที่สอง การพัฒนารูปแบบองค์กรการทำงานที่เรียกว่า แม่กองงานพระธรรมทูต โดยมีรองแม่กองงาน 2 รูป คือ ฝ่ายมหานิกาย 1 รูป และฝ่ายธรรมยุติกนิกาย 1 รูป นอกจากนี้ ยังแบ่งเป็น 2 ประเภท/สาย คือ พระธรรมทูตในประเทศและพระธรรมทูตในต่างประเทศ สายในประเทศแยกเป็น 9 สาย ซึ่งสอดคล้องกับสมณทูตสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช 9 สาย

ประการที่สาม การบริหารกิจการคณะสงฆ์ 6 ด้าน ที่ถือว่าเป็นกรอบการทำงานของพระธรรมทูตซึ่งมีความร่วมสมัยกับสังคมปัจจุบัน แม้ว่าการบริหารทั้ง 6 จะปรากฏมาตั้งแต่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ในหมวด 3 ว่าด้วยคณะสังฆมนตรี มาตรา 33 ความว่า “ให้จัดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นองค์การต่าง ๆ คือ (1) องค์การปกครอง (2) องค์การศึกษา (3) องค์การเผยแผ่ (4) องค์การสาธารณูปการ” (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484, 2484) และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ในหมวด 2 ว่าด้วยมหาเถรสมาคม มาตรา 15 ตรี ความว่า “มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้ (1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม (2) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร (3) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์” (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535, 2535) จากพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับ จะเห็นว่า ได้กำหนดกรอบการทำงานของพระธรรมทูตไว้ชัดเจน อย่างไรก็ตาม วิธีการแสดงบทบาทและทำหน้าที่ของพระธรรมทูตก็จำเป็นต้องศึกษาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อเข้าถึง

กลุ่มเป้าหมายที่เป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์ให้ได้รับ “...ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” ดังพุทธนโยบายอย่างแท้จริง

สรุป

บทบาทและหน้าที่ของพระธรรมทูต คือ การประกาศพระศาสนาให้กับบุคคลอื่นได้เรียนรู้และเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้มีงานหลัก คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้อำรงอยู่และขยายผลในทวีปประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกแล้ว การตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูตขึ้นก็เพื่อให้การปฏิบัติงานของพระธรรมทูตเกิดความมั่นคง มีเสถียรภาพในการทำงาน เมื่อการบริหารงานภายในองค์กรของพระธรรมทูตมั่นคงแล้ว การเผยแผ่หลักธรรมเพื่อให้ประชาชนมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง เป็นคนดีมีศีลธรรมประจำใจ มีความเคารพต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ก็จะเป็นไปได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนที่นับถือศาสนาอื่น โดยเฉพาะการทำหน้าที่ของพระธรรมทูตที่ออกจาริกประกาศพระศาสนาในต่างถิ่น มหาเถรสมาคมเล็งเห็นความสำคัญนี้จึงมีมติให้รับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของพระธรรมทูตเป็นกิจกรรมถาวร

อย่างไรก็ตาม บทบาทและหน้าที่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตจะต้องยึดแนวทางของพระธรรมทูตต้นแบบตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลังพุทธกาลและพระธรรมทูตยุคร่วมสมัย โดยนำเทคโนโลยีอันทันสมัยมาประยุกต์ใช้เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาว เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ชาวโลก งานพระธรรมทูตจึงเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรทุกรูปที่ต้องปฏิบัติตามกำลังความสามารถ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทุกคนต้องสืบทอดร่วมกัน แม้โลกจะเจริญไปมากเพียงใดก็ตาม ความสำคัญของพุทธธรรมก็ยังจำเป็นต่อชาวโลกเพราะเป็นการสร้างดุลยภาพให้โลกเกิดสันติสุขอย่างแท้จริง ดังนั้น การประกาศพระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตจึงต้องพัฒนาและปรับวิธีการให้ทันต่อยุคสมัยโดยไม่ทิ้งหลักการทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักพระธรรมวินัยที่ถือว่า มีลักษณะคล้ายหลักการทางรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ที่ต้องปฏิบัติควบคู่กัน โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ สันติภาพทั้งทางกายและทางใจของมวลมนุษยชาติ

เอกสารอ้างอิง

โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ. (2537). *ปัญหาสังคม*. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.

- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์: คำ
วัด: อธิบายศัพท์และความหมายที่ชาวพุทธควรรู้*. กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
บันลือธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). *งานพระธรรมทูตในพระธรรมทูตใน
ต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 2*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). *กาลานุกรม*. กรุงเทพมหานคร: ผลิติมม์.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปณฺโณ. (2557). *ประวัติพระพุทธรูปในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่
4*. กรุงเทพมหานคร: เอกพิมพ์ไท.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484. (14 ตุลาคม 2484). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58.
หน้า 1391-1410*.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. (4 มีนาคม 2535). *ราชกิจจา
นุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 16. หน้า 5-11*.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2543). *บุญเป็นที่สุดแห่งการสร้างสรรค์ชีวิต*.
กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและบันลือธรรม.
- พระวิสุทธิภักทธรรดา (ประสิทธิ์ พรหมรสี). (2547). *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎ
มหาเถรสมาคม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. (2543). *รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรม
กรณีศึกษา: วัดศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่*.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย เล่ม 4*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2543). *รายงานสัมมนาโครงการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสถียร โปธิ์นันทะ. (2537). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 2*.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.